

A moldvai magyarság szavakból ácsolt emlékműve. Csoma Gergely *A megkötött idő* című könyvéről²⁶⁴

1976-ban a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtők Szakosztályának titkáraként összehívtam az érdi Művelődési Otthonba azokat a főként fiatalokat, akik első sorban Domokos Pál Péter ismeretterjesztő előadásainak hatására akkor már évek óta bejártak a moldvai csángómagyarokhoz látogatni, gyűjteni, fényképezni, éneket tanulni, hímes ingeket vásárolni, vagy „csak” élményeket szerezni. Mint a szakosztály akkor már éppen tíz esztendeje nyaranta Moldvát járó titkára, arra gondoltam, hogy milyen fontos volna, hogy ez a felfokozott érdeklődés ne maradjon üresjárat, hanem lehetőleg legyen tudományos haszna is. Ott kiosztottam több tucat néprajzi kérdőívet és felhívtam a figyelmet, milyen fontos lenne, hogy a készített fényképek, a gyűjtött tárgyak és a magnetofonra vett anyagok ne kótyavetyélődjenek el, ne maradjanak egyszerű lakásdíszek, féltve őrzött – ha őrzött – kazetták titkai, hanem különböző csatornákon kerüljenek a Néprajzi Múzeum Adattárába és töltsenek be tudománysegítő szerepet. Hiszen akkoriban folytak a Magyar Néprajzi Atlasz, a Néprajzi Lexikon és a Magyar Néprajz kötetének munkálatai, fontos lett volna, hogy ami jórészt alkalmoszerűen, szervezetlenül és gyakran töredékesen „érkezett”, vagy legalábbis érkezhett volna a moldvai magyarság hagyományvilágából, az mielőbb bekerüljön néprajztudományunk vérkeringésébe.

A gyűjtésre való buzdításnak lett is valami eredménye, de egyedül a magyarországi rendőrség vette komolyan, mert néhányunkat már a következő napokban *begyűjtöttek* és megfenyegettek, hogy „államellenes” tevékenységre készülünk, amiért súlyos büntetést jár. Nincs pontos tudomásom arról, hogy a találkozó több mint ötven résztvevőjéből kiket, mivel fenyegettek, de nem érhetek el számottevő eredményt, hiszen akik addig mentünk, továbbra jártunk Moldvába, számos fénykép, szöveges pályamunka, talán tárgy is bejutott a múzeumba s más gyűjteményekbe, sőt egyik-másik anyag nyomtatásban is megjelent. Azóta is úgy érzem, hogy a moldvai csángómagyarok által őrzött művelődési értékei gyűjtésének és kutatásának az utáni, főként pedig az 1990-es poitikai fordulatot követő fellendülésében, az 1970-es évek derekán elvetett magoknak is szerepük volt – közvetve, vagy közvetlenül. Nem csoda hát, hogy most, amikor átolvastam Csoma Gergely méretében is hatal-

264 Csoma Gergely: *A megkötött idő. Varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék Moldvából*. Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2016. 679 p.

mas, tartalmában pedig lenyűgöző munkáját, első érzésem az volt, hogy *akkor ott, Érden éppen ilyen művek megszületésének ösztönzésére gondoltam!*

A Budakeszin élő Csoma Gergely fotó- és szobrászművész immár több mint negyven esztendeje járja fényképezőgépével, magnetofonjával, és ami a legfontosabb szívével és lelkével, a moldvai csángó vidéket, s ha – mint írja – nem is „néprajzi megközelítéssel” kereste fel a falvakat, „még láthatta a régi Moldvát”. Ami persze relatív szemlélet, hiszen már Lükő Gábor és Domokos Pál Péter sem találta *azt* a Moldvát, amit Petrás Incze vagy éppen Zöld Péter *láthatott*, de kétségtelen, hogy a változások csak az utóbbi fél évszázadban gyorsultak fel, s a hagyományos értékek utolsó töredékei napjainkban vesznek el. Ha csak nem rögzítik magnóra, nem kapják lencsevégre olyan, mindenre elszánt és legjobb értelemben vett amatőr gyűjtők, mint Csoma Gergely. Pedig ez a misekönyv méretű könyvben közreadott – mint maga nevezi – „szövegthalmaz” negyvenesztendő moldvai gyűjtésének csak mintegy fele, de meggyőzően egészíti ki a szerző értékes fényképalbumait és tematikus gyűjtéseit tartalmazó köteteit (Csoma 1988, 1997, 2000, 2004, 2005, 2009). Jó volna tudni, hogy a teljes anyag értékesebb, minőségileg válogatott hányada jelent-e meg ebben a könyvben, vagy a tematikusan elhatárolt rész – második, esetleg harmadik hasonló kötetre is gondolva?

A könyv méreteire jellemző, hogy összesen 30 település 300 „adatközlőjének” anyaga van benne, a települések közül öt úgynevezett „északi csángó”, hét „déli csángó”-nak mondott és 18 „székelyes csángó”-ként ismert hely. Egyet lehet érteni a szerzővel az anyag csoportosítása tekintetében, mely szerint „déli csángók” és a „székelyes csángók” anyagát együttesen közli, hiszen e falvak népe a 20. század során a valóságban is meglehetősen összekeveredett. Mivel pedig Csoma Gergely rendkívül gondosan adatolta a tételeket, utólag könnyen szét lehet választani településenként, személyenként, vagy akár korcsoportonként, ha valaki – remélhetően – folytatni akarja majd a feldolgozás munkáját. És itt jutottam el könyvben található „szövegthalmaz” igazi értékéhez. Csoma Gergely ugyanis nem csekély önmegtartóztatással megállta, hogy – mint írja – „nem néprajzi megközelítéssel” bánt összegyűjtött anyagával, hanem a pontos dokumentálás igényével: amit gondosan lejegyezve, adatolva, nem csekély áldozattal megjelentetve kínál a tudomány számára. Nem próbálkozik bizonytalan elméletek gyártásával, nem kockáztat különböző föltevéseket, még csak a moldvai csángók magyarsága nyilvánvalóságának bizonygatásával sem tölti fölöslegesen az idejét, hanem azon az úton halad, amit az amatőr néprajzgyűjtők mozgalmát elindító Morvay Péter jelölt ki számunkra: nem elzárva előlünk a gyűjtött anyag feldolgozásának lehetőségét, de felhívva a figyelmet a legjobb értelemben vett amatőrség lehetőségeire és korlátaira.²⁶⁵ Szerzőnk azt a rendkívül tisztességes módszert alkalmazta tehát, ahogyan Bosnyák Sándor is közölte a moldvai, a gyimesi csángók és a bukovinai székelyek hiedelemanyagát – s mások is a magukét – a Folklór Archívum kötetekben, vagy amit magam is választottam *A moldvai csángó magyarok hiedelmeinek* közlésekor. Ha ez az anyagközlési mód

265 Az *amatőr* „jó abban, amit csinál, de nem azzal keresi a kenyerét”.

bevált a legtöbb népdal- és népmese gyűjtemény közrebocsajtásakor, vagy nyelvészeti anyag bemutatásakor, íme a példa, hogy beválik a varázslások, ráolvasások, rontások, archaikus imák és népmesék közzététele esetében is.

A moldvai magyar falvakat fényképezőgéppel sorra járó Csoma Gergely nem a kuriózumokat, a szegénység, az elmaradottság látványos jelenségeit vadászta. Mint írja: „nem viselkedtem hiéna-fotósként, aki gátlástalanul betör az életükbe”, hanem hagyományos népi műveltségünk Kárpátokon túlra rekedt jelenségeit, értékeit igyekezett lelcsevégre kapni. A csángómagyar barátait magnetofonnal fölkereső Csoma Gergely úgy beszéltette őket, hogy rájuk hagyta: öntsék ki a szívüket, meséljék sorsukat, fájalmukat, öntsék szavakba gondolataikat, tudásukat, hiedelmeket. Ennek a módszernek természetesen megvan az előnye, hogy a kérdező nem befolyásolja az „adatközlőt”, s olyan témák, megközelítések és hangulatok is felszínre kerülnek, amik a kérdezőnek talán eszébe se jutnának, de ugyanakkor az a veszély is benne van, hogy fontos témák fölött siklik el a szó, lényeges kérdések maradnak megválaszolatlanok. Ezt azonban – a várható haszon érdekében – vállalni kell, legfőleg a beszélgetés irányításával lehet szűkíteni az üresjáratokat.

Ha ki akarjuk deríteni, miről is szól tartalmilag A megkötött idő című – mégse illessük örökösen a rosszszívű 'szöveghalmaz' megnevezéssel – *szöveggyűjtemény*, akkor a Csoma Gergely által összeállított anyag szerkezetében a következőket találjuk. Földrajzilag, ami esetünkben genetikai szempontot is jelent, két csoportra választotta anyagát, az úgynevezett „északi csángó” falvakéra, és „a többire”, amiket összefoglalóan „Bákó, Aknavásár és Ónfalva körüli” csángó falvakként tart számon. Ezzel a megoszlással lehet vitatkozni, de semmi értelme, hiszen erre a felosztásra nem épül semmiféle szintézis vagy következtetés, s a pontos adatolások révén mindenki úgy csoportosíthatja a szövegeket, ahogyan jónak tartja. Mindkét – mondjuk földrajzi – csoporton belül nagyjából a következő tematikus „alfejezetek” ismerhetők fel. A közösségek, vagy inkább a települések keletkezésének „*mesék homályába vesző*” múltja, *eredettörténete*, ami meggondolkodtató hangulati kapcsolódással simul az egyes emberek születéséhez, a *csecsemőkorhoz kapcsolódó hiedelmekhez, népszokásokhoz*. S mivel az ember élete során gyermekként a legkiszolgáltatottabb a *különböző nyavalyákat okozó erőknek* (vírus, bacillus, veleszületett kórság, rontás, igézés stb.), ezekről s az ellenük való védelemről szól a következő szövegcsoporthoz. Majd következik a legalább ennyi veszedelemmel járó életszakaszt fenyegető *szerelemi örömök és bajok* csoportja, el egészen a *menyegzőig* és a *nemi életig*. Az elsősorban egyéni szempontból jelentős témakörök után jönnek a közösségi életet szabályozó *egyházi ünnepek*, valamint a „pogány gyökerű”-nek mondható *jeles napok*, amik a moldvai magyarság életében is szorosan összefonódnak a kereszténységgel, majd ebből az értékvilágból szinte magától nő ki a *világképpel* foglalkozó népi ismeretanyag, amittől nem idegen az olykor *babonaságnak* titulálható jelenségek sora. Ez a logikusnak tűnő szerkezet természetesen jócskán bicsaklik, ki-kiugrik a szerző által sem túl következetesen lefektetett sínrendszerről, bár talán a sors kegyetlen ironiája terelte egymás mellé a *Magyartalanítás* és a *Temetési szokások* fejezeteket, s bizonyára az sem véletlen, legfőleg isteni sugallat eredménye, hogy

mindkét „csángó” csoport anyagát bemutató rész az *Archaikus imák* fejezettel zárul. A könyvben megtaláljuk a példamutató módon minden szövegrészhez kapcsolt mintegy 30 *lelőhelyet*, a gyűjtés *dátumát*, a forrás *nevét*, *születésének időpontját*; a könyv végén pedig a 318 „adatközlő” *településenkénti* összesítését, aztán a gyűjtésben szereplő *falvak jegyzékét*, valamint az *Ajánlott könyvek* kurta listáját.

Ha vázlatosan is, de talán sikerült érzékeltetnem, hogy milyen hatalmas aranybánya van ebben a könyvben, amit Csoma Gergely letett a magyar néprajztudomány asztalára. Lenyűgöző mind súlyát, mind tudományos hasznát tekintve. Végezetül el kell tünődnünk azon, hogy ha már nem akadt olyan intézmény, alapítvány, vagy – horribile dictu – az ügy jelentőségét felismerő mecénás, aki érdemben és anyagilag támogatta volna a szerző négy évtizedes gyűjtőmunkáját, s annak közkinccsé tételét, mennyivel gazdagabb formában tárlhatta volna páratlanul értékes anyagát, ha célszerű és a szöveg mellé rendelt képekkel, szakszerűen elkészített tárgymutatóval, és teljes – arra érdemes – anyagát magába foglalva jelenhetett volna meg, akár 3-4 kötetben. Arról már nem is beszélve, hogy mekkorát emelt volna a könyv használati értékén, ha – mint Kallós Balladák könyvéhez *Szabó T. Attila*, vagy Seres András *Csángómagyar daloskönyvéhez Szabó Csaba* –, egy értő és érzelmileg ráhangolt szaktudós néprajzi megközelítésű bevezető tanulmányt csatolt volna.

A tálalás szegényessége azonban semmit sem von le a feltálatl étkek értéből. Legfőleg azt sajnálhatjuk, hogy az anyag tudományos feldolgozása a távoli és általában ködös jövőbe tolódik. Mégis reméljük, hogy nem az a sors vár rá, mint a Moldvai csángó nyelvjárás hatalmas apparátussal összehordott atlaszának anyagára, aminek feldolgozására mindmáig csak alkalmilag, egy-egy kiragadott téma erejéig történt kísérlet. De ez már nem Csoma Gergely feladata lesz, aki moldvai „tanárnaként, szobrászként”, s tegyük hozzá: fotóművészként, csángó barátaiban a lelket tartó látogatóként, s moldvai magyarok sorsának témáját napirenden tartó előadóként – megtette a magáét.